

Szilvássy Zoltán

A katonai és polgári elhárítás a Tanácsköztársaság időszakában,
különös tekintettel a Politikai Nyomozó Osztály eljárására
I. rész



1. kép. Tanácsköztársaság-ellenes plakát, amely az 1919-es vörösterrort szemlélteti.

Bevezetés

A Belügyi Népbiztosság március 26-án kiadott rendelete értelmében a régi rendőrség, csendőrség és határőrség örökébe a Vörös Őrség lépett. A Vörös Őrség megszervezése során azonban nem történt meg a régi rendfenntartó testületek tényleges feloszlata, az új szervezet jórészt azok állományát vette át, s azt egészítette ki toborzás útján, elsősorban munkásokkal.

Jóval egyszerűbb volt a kommunista vezetés alatt álló különítmények szervezése. Közülük a legnevezetesebb a Cserny-különítmény, amely a Visegrádi utcai őrségből, matrózokból és tengerészekből alakult meg, mintegy 200 fővel („*Lenin-fiúk*”), s amelynek mintájára vidéken is állítottak fel kisebb különítményeket.¹

¹ Rotter 1979. 12.

A Cserny-különítményt a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának rendelték alá, és május-június folyamán egyre csökkentették a létszámát. A június 24-i ellenforradalmi lázadást követően azonban ismét megerősítették s a II. vörösőr kerülethez osztották be.²

Az ellenforradalom elleni harcot Korvin Ottó és Szamuely Tibor irányította. Korvin Ottó a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának az élén állt, s mivel a belügyi népbiztosok többnyire a fronton tartózkodtak, meglehetősen önállóan dolgozott.³ A jelentősebb ellenforradalmi szervezkedéseket a fővárosban megakadályozták, amelyeket aztán megtorlásul féktelen terror követett.

Szamuely Tibor április 21-én kapott megbízatást a „*front mögötti rend és fegyelem fenntartására*”. Feladata ellátásához semmiféle apparátust vagy egységet nem bocsátottak rendelkezésére, így esetenként Korvin Ottótól vagy valamelyik különítménytől kellett fegyvereseket kölcsönöznie a terrorcselekményeihez. Miután május elején bevonult Szolnokra, mindenki természetesnek találta, hogy ott, ahol ellenforradalmi lázadás tör ki, másnap megjelenik Szamuely vonata, s a törvényességet mellőzve maga helyettesíti a forradalmi törvényszéket. A tanácsrendszer, illetve az erőszakszervezet eredményes működését végső soron a proletárdiktatúra forradalmi terrorja alapozta meg.

A Vörös Hadsereg felderítése (1919)

A Tanácsköztársaság létezésének közel öt hónapja alatt nem tudta megteremteni azokat a belső és külső feltételeket, amelyek biztosították volna fennmaradását, így bukása elkerülhetetlen volt. A Vörös Hadsereg működése során a felderítési feladatokat általában az első világháborús elvek alapján oldotta meg, komoly újításokat nem alkalmazott. Mégis néhány sikeres terület megemlíthetünk. Rádiót például csak a hadsereg- és a hadtestparancsnokságok között használtak, mégis sikeresen alkalmazták a rádiófelderítést. Az ellenség rádiótáviratainak lehallgatása útján értesült például a hadsereg-parancsnokság az ellenséges cseh(szlovák) csapatok tervezett miskolci támadásáról.

A hadosztály-lovasszázadok fő feladata továbbra is a felderítés volt, amelyet legtöbbször a hadosztály sávjában hajtottak végre. Legfontosabb feladatuk az ellenség által elért terepszakaszok felderítése és pontosítása volt. Meg kellett állapítaniuk az ellenség összetételét, szándékát, tüzéségének elhelyezkedését, menetirányait. Különösen fontosnak tartották, hogy foglyokat ejtsenek. A lakosság segítségére és támogatására számíthattak, ezért ez lényeges információforrás volt.

A tüzérfelderítés az első világháborús tapasztalatok alapján működött. Figyelőhelyeit jól választotta ki, és így végre tudta hajtani az elvárt feladatokat. Természetesen nagy előnyt jelentett a terep tökéletes ismerete is.

Ki lehet emelni a páncélvonatok alkalmazását is. A páncélvonatokat felderítésre, a gyalogság támadásának támogatására, üldözésre, a védelem erősítésére, valamint a visszavonulás fedezésére használták. A páncélvonatok tűzereje nem volt teljesen azonos. A

² Hajdu 1959. 243–244.

³ Lékai 1921.

világháborús páncélvonatok egy géppuskás és egy ágyús kocsival rendelkeztek, amelyekben egy hét centiméteres hajóágyú és hét géppuska volt. Voltak azonban ennél erősebb, és voltak gyengébb fegyverzettel ellátott páncélvonatok is.⁴

A 6. számú páncélvonat például egy esetben azt a feladatot kapta, hogy törjön előre Losoncig, közben állapítsa meg a pálya állapotát és egy előzőleg felderített cseh tüzerütegg pontos helyét. Felderítési feladatát a páncélvonat tökéletesen megoldotta. Tűzkiváltásra kényszerítve az ellenséges üteget, megállapította annak helyét, és pontosította a csehek első vonalát is. A másnap meginduló támadás első részében, a pontos felderítési adatok eredményeként, a saját tüzérség gyorsan megsemmisítette a veszélyesnek ítélt cseh lövegeket, így a gyalogság teljesíteni tudta feladatát.⁵

A Tanácsköztársaság hírszerző és kémelhárító csoportja

Az önálló magyar állam megteremtésének folyamata a politikai cikkcakkok ellenére is egyben tartotta az újonnan szerveződő hadsereget. Sok hírszerző és kémelhárító tisztnek természetes volt, hogy 1919. március 21. után a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében folytatja katonai pályafutását. Választásukkal nem ideológiai célokat szolgáltak. Csak azt az egyszerű törvényszerűséget vették figyelembe, amely szerint a titkosszolgálatok a mindenkori működőképes kormányzati erőter közelében végzik munkájukat. Ez pedig abban az időszakban a Tanácsköztársaság hadereje, számukra a Vörös Hadsereg Főparancsnokság II. Csoportja volt. A hírszerzést és kémelhárítást továbbra is Sztójakovics vezette a Főparancsnokságon. A létszám szinte mindvégig a szükséges minimum közelében mozgott.

A csoport vezetője Sztójakovics Demeter vezérkari őrnagy volt, helyettese Hoffmann Béla vezérkari őrnagy, aki egyben a szervezésért is felelt. A cseh-tót részleg vezetésére Ghyczi Miklós vezérkari őrnagy kapott megbízást. Beosztottjai Rákossy György vezérkari százados és Strum Dénes vezérkari százados voltak. A román részleget Palló János vezérkari őrnagy vezette. A beosztotti feladatok ellátásáért Gagyi Jenő vezérkari határrendészeti tanácsos és Heilenbarth Gyula vezérkari százados felelt. A délszláv részleg vezetői feladatait Schartner Ágost vezérkari százados látta el. Beosztottjai Svoboda Lajos vezérkari százados, Horváth Ferenc vezérkari százados és Vágó Kálmán vezérkari százados voltak.

A védelmi részleg vezetését Újhelyi Péter vezérkari őrnagyra bízták. Ő három beosztott, Medveczky Aladár vezérkari őrnagy, Krausz Gyula vezérkari határrendészeti tanácsos és Csiby Árpád vezérkari százados munkáját irányította. A chiffre (rejtjelező) részleget Szalay Károly vezérkari főhadnagy vezette. A pénzügyi és személyügyi részleg vezetői feladatait Kubata Béla vezérkari százados látta el. Az irodaigazgatói tevékenységet Hászinger Ferenc vezérkari százados beosztottjával, Hainis József vezérkari századossal végezte.

A Tanácsköztársaság katonai hírszerző és kémelhárító szolgálata igazodott a hadsereg szervezetéhez. A hadtesteknél hírszerző és kémelhárító állomások alakultak. A hírszerző állomások a területi alapon szerveződő Katonai Kerületparancsnokságoknál működő há-

⁴ Béres–Börcsök–Miskolczi–Oravecz–Szaszák (szerk.) 2018. 11.

⁵ Uo.

lózattal is kapcsolatba kerültek. Ez a kettős biztosítás lehetővé tette, hogy a hadműveletekben részt vevő katonai alakulatok hírszerzési segítséget kapjanak a helyi katonai kerületek szakembereitől. A hadosztályoknál hírszerző csoportok működtek általában 2–5 fővel, vezetőjük törzstiszt volt. Az ezredeknél és a dandároknál egy kijelölt tiszt foglalkozott információgyűjtéssel és kémelhárítással. Az információáramlás rendjéhez tartozott, hogy a II. Csoporthoz jelentettek a határszakaszok hírszerző állomásai és a bécsi kirendeltség „S” csoportja is. Ezt a csoportot, mint ismeretes, Pokorny Hermann vezérkari ezredes irányította.

A magyar hírszerzés és kémelhárítás a Tanácsköztársaság idején még csak féléves időszakra tekinthetett vissza, így hiába voltak a vezetői beosztásokban tapasztalt tisztok, az ügynökhálózat kiépítésére nem volt elég idő. A szakmai előírásokat persze érvényesítették. Ennek megfelelően a hálózatok kialakítása során az alábbi kategóriákat különböztették meg:

Hírszerző, aki hivatásszerűen foglalkozott kémkedéssel, előre megállapított díjazásért.

Bizalmi ember, aki rendes munkája mellett vállalkozott arra, hogy csak költségtérítésért célirányosan végez hírszolgáltatást. Konkrét feladatot kapott, foglalkoztatási tervet készítettek számára, írásban számoltatták be. Mindkét esetben a kapott összegről átvételi elismervényt írtak alá az érintettekkel.

A *tudósító* általában széles kapcsolati hálóval rendelkező személy volt, aki a megszerzett információkat ellenszolgáltatás nélkül adta át a hírszerző szolgálatnak. Nem készítettek számára foglalkoztatási tervet, az értékes információkért azonban fizettek, amiről elszámolás készült.

Komoly hiányossága volt a rendszernek, hogy az ügynököket nem tudták megfelelően kiképezni és megbízhatóságukat ellenőrizni.

A II. Csoport munkáját a belügyi hatóságok is segítették. A belső rend megszilárdítása érdekében a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya is országos hatáskörrel végezte a kémelhárító tevékenységet. A megszállt területekről érkezett menekültek szűrése során a katonai szempontból érdekes eseteket, személyeket átadták a katonai hatóságoknak. E szervezet, politikai profiljából adódóan, az ellenforradalmárookra vadászott. Ide tartozott minden olyan katona is, aki nem tett eleget a felhívásnak, vagyis nem csatlakozott a Vörös Hadsereghez.

A másik hathatós segítséget a vármegyei direktóriumok jelentették, amelyek helyismeretükkel nagyban előmozdították a határszakaszokon, a demarkációs vonalon az „ügynök-vándorlás” akadályozását. A stratégiai hírszerzés a bécsi „S” csoport feladata lett volna, de annak állománya ezt érdemben nem tudta teljesíteni. A valószínű okokat a csoport vezetője, Pokorny azzal magyarázta, hogy ő érzelmileg sem tudott a munkájával azonosulni, így minden bizonnyal ez beosztottjaira is kihatással volt.

A Vörös Hadsereg Propaganda Csoportjának fontos feladatot szántak: az ellenség bomlasztását. A propagandisták az ellenség meggyőzésére törekedtek, de nem sok sikerrel. A demarkációs vonalon működő propaganda-járőrök hasznos megfigyeléseket is végeztek, melyről rendszeresen beszámoltak a hírszerzésnek. Szakmai szempontból ezek az információk inkább tájékoztató jellegűek voltak.

A II. Csoportnak meg kellett elégednie a kevés, felerészben használhatatlan technikai támogatással. Kiemelték, hogy repülőgépekkel csekély számban rendelkeznek, a rádiófor-

galmat pedig áramellátási problémák miatt nem tudják megfelelően ellenőrizni. A legnagyobb segítséget a telefonvonalak jelentették, amelyeket sokszor dezinformálásra használtak. A helyzet fonákságára jellemző: a valós helyzetet abból tudták meg, hogy egy felhívott városban, postán vagy vasútállomáson milyen nyelven szóltak bele a telefonba.⁶

A kialakult történelmi helyzetet jól foglalja össze Limpár Péter, a Tanácsköztársaság kutatója:

„Hiába volt történelmileg hazai pálya a Kárpát-medence, a katonai hírszerző szolgálat kiépítése egybeesett a gyors országvesztéssel, a demarkációs vonalakon álló ellenséges seregek pedig többnyire eredményesen akadályozták meg a kémek átszivárgását. A magyar hírszerzés így még „ittthon” sem rendelkezett rendes igénykálózattal, a Monarchiától pedig csak íróasztalnál ülő szakembereket, és nem terepen dolgozó kémeket örökölt. A tárgyalt időszakra végig jellemző maradt, hogy maroknyi profi hírszerző próbálta meg szűrni a zömmel laikusok által szállított zavaros, egymásnak ellentmondó információkat. Elmondhatjuk, hogy a Tanácsköztársaság igyekezett mindent megadni anyagiakban, amit csak lehetett, de a kívánt ország lehetőségei messze elmaradtak az ellenfelektől. Az arcvonalban kiválóan működött a világháborús rutin, az itt szerzett információkból többnyire helyes következtetést vontak le, ellenben a külföldre irányuló hírszerzés tapasztalat, idő és megbízható emberanyag híján inkább csak látszatterékenység volt. A rendszer ráadásul kénytelen volt közel engedni olyan szakembereket a kulcsfontosságú információkhoz, akik ideológiailag szemben álltak vele, és ezzel megoldhatatlan feladat elé állította a kémelhárítást, amely egyébként jelentős részben éppen ezekből a szakemberekből állt.”⁷

A Magyar Tanácsköztársaság hírszerzése külföldön és az ellenség által megszállt területen

Az egymással szembenálló ellenséges államok a történelem folyamán mindig nagy gondot fordítottak arra, hogy egymás gazdasági, katonai és politikai erejét kikémleljék. Így volt ez a Tanácsköztársaság idején is, azzal a különbséggel, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság elsősorban nem az ellenséges államokkal szemben folytatott hírszerzést – hisz erre se ereje, se pénze nem volt elegendő – hanem azokkal a csoportokkal és támogatóikkal szemben, akik a proletárdiktatúra terrorja elől külföldre menekültek. A bolsevik hatalomra nézve igen veszedelmes erőt képviseltek az egykori munkapárti és néppárti politikusok, földbirtokosok és arisztokraták. Továbbá nagyon fontos volt a hírszerzés azokon a területeken, amelyeket keleten a román, északon a csehszlovák és délen a szerb-francia csapatok tartottak megszállás alatt.⁸

A hírszerzés, a két szemben álló fél erejének felmérése elengedhetetlen volt. A Politikai Nyomozó Osztály a belső ellenforradalmi szervezkedés mellett erejéhez mérten gondot fordított a külföldön szervezkedő ellenforradalmárok felderítésére is, mivel tevékenységük szoros összefüggésben volt a belső ellenforradalmi előkészületekkel.⁹ A felderített adatok komoly mértékben segítették a Forradalmi Kormányzótanácsot abban, hogy a rendkívül nehéz körülmények közepette is viszonylag helyesen tudja felmérni az általános

⁶ Jagadics–Rajos–Simon–Szabó 2018. 30–31.

⁷ Limpár 2016. 126–148.

⁸ Rotter 1979. 73.

⁹ Gábor 1969. 258–259.

politikai és katonai helyzetet, és az abból fakadó tennivalókat.¹⁰ Ennek érdekében a Politikai Nyomozó Osztály néhány viszonylag jól képzett hírszerzőt küldött ki azzal a megbízással, hogy derítsék fel az ellenforradalom külföldi szárait és mozgatórugóit.¹¹

A Tanácsköztársaság fennállásának idején katonai és általános vonatkozású hírszerzéssel a Hadügyi Népbiztosság Hadműveleti Osztálya, majd a később megalakult hírszerző csoportja (osztálya) is foglalkozott. Volt úgynevezett defenzív és offenzív részleg, külön-külön meghatározott feladatkörrel. Az előbbinek a feladata volt a kívülről befelé irányuló hírszerzés leleplezése, az utóbbié a belülről kifelé irányuló hírszerzés, az ellenséges katonai erők felderítése, ami a csapatokkal való manőverezésnél, a támadás előkészítésénél nélkülözhetetlen volt. Ezért a Hadügyi Népbiztosság 5. Hírszerző Osztálya 1919. április 21-én átirattal fordult a Belügyi Népbiztossághoz, amelyben arra hivatkozott, hogy több személy érkezett a megszállt területekről, akik felkeresték a népbiztosságokat és fontos, értékes adatokat mondtak el, amelyek katonai szempontból jelentősek voltak. Az 5. Hírszerző Osztály átiratában kérte a Belügyi Népbiztosságot, hogy „[...] szíveskedjék, amennyiben a fentebb említett egyének a népbiztosságnál megfordulnának és különösen a megszállott területekre vonatkozólag katonai hírek birtokában volnának, őket okvetlenül a Hadügyi Népbiztosság 5. osztályába utasítani, és erről a tekintetbe jövő előadókat is értesíteni.” Indokolta ezt az is, hogy sok fáradságba és költségbe került a fontos hírek beszerzése.¹²

Ez a kooperáció különösen a Belügyi Népbiztossággal, illetve annak Politikai Nyomozó Osztályával nagyon fontos volt, mivel kicserélhették adataikat, értesüléseiket, tapasztalataikat.

Cserny József karhatalmi csoportja, a Lenin-fiúk

A proletárdiktatúra kikiáltása után, mielőtt még a Politikai Nyomozó Osztály megalakult volna, a proletárhatalom biztosítására, illetve az esetleges ellenforradalom letörésére Vágó Béla belügyi népbiztoshelyettes – a Forradalmi kormányzótanács nevében – Gábor Mózesen keresztül megbízást adott Cserny Józsefnek kb. kétszáz főből álló karhatalmi egység megszervezésére. Cserny József, mint matróz végigharcolta az első világháborút.¹³ 1918-ban a háború vége felé kiszökött Szovjet-Oroszországba, Kun Bélát régebről ismerte, és ott is kapcsolatba került vele. Cserny nem volt iskolázott, a marxizmus-leninizmussal épphogy kezdett megismerkedni. Katonás magatartású, elég jó szervező, és a „burzsoáziát” ösztönösen gyűlölő ember volt. A parancsnoksága alá tartozó egység munkás-katonákból rekrutálódott. Csernynek már március 21-e előtt is volt csoportja, ők védték a Visegrádi utca 15. szám alatti pártházat, de ez a csoport még nem volt azonos a Lenin-fiúk karhatalmi különítményével.¹⁴

Március 21-e után a karhatalmi csoport felállítását az indokolta, hogy a proletárdiktatúra kikiáltásakor semmiféle megbízható, szervezett, ütőképes fegyveres egység nem állt a tanácskormány rendelkezésére. Cserny, miután elvállalta ezt a megbízatást, nyomban

¹⁰ MNL OL Archívum 603. f.1.cs. 1919. A Hadügyi Népbiztosság átirata a megszállt területekről érkezett hírszerzésről.

¹¹ Rotter 1979. 74.

¹² Rotter 1979. 80.

¹³ Árkus 1960. 6.

¹⁴ Rotter 1979. 84.

hozzálátott az egység felállításához. A felvétel kizárólag ajánlásokra történt. Az egyik szervező Markovics Gyula tengerész volt, aki részt vett a cattarói matrózfelkelésben is.

A karhatalmi egység gyorsan megszerveződött. Cserny vezetésével a Vágó Béla által kiutalt Batthyány-palotát lefoglalták, és abban a kb. 180 ember berendezkedett. Cserny az egységéből Szamuely Tiborhoz vezényelt kb. 40 főt, akik állandóan Szamuelynél voltak. Ők adták a szolgálatot a Kormányzótanácsnál és a Szovjetházban (a volt Hungáriában). Ezt a szolgálatot 25 fő, Csomor Gábor parancsnokságával, 24 órás váltással látta el. Az egység a Batthyány-palotában vette fel a „*terrorcsapat*” nevet, s Cserny vallomása szerint ő használta először a Lenin-fiúk elnevezést.¹⁵

Az egység létszámát további 180–200 fővel emelték. Ezek körlete a Trefort utcai Hunyadi-palotában volt. A karhatalmi egységhez 30 orosz állampolgár is tartozott, akik korábban, mint hadifoglyok kerültek Magyarországra, s önként léptek a Tanácsköztársaság szolgálatába. Közvetlen vezetőjük egy Borisz nevű kommunista volt.

Cserny csoportja szervezetileg Vágó Bélához tartozott, elvileg az ő utasításai voltak számukra irányadók. A gyakorlatban azonban a csoport önállóan nyomozott, letartóztatásokat eszközölt, vidéken önálló akciókat is hajtott végre.¹⁶

Kezdetben az egység a Tanácsköztársaság szempontjából előnyös szerepet töltött be. Később azonban majdnem minden felügyelet és felelősség nélkül tevékenykedtek, rászabadítva a féktelen terrort az ország lakosságára. Ennek az volt az oka, hogy Vágó Béla időközben a harctérre ment, és így az ő személyes ellenőrzése nem volt biztosítva. Az, hogy a csoport gazdaságilag Korvin Ottóhoz tartozott, még nem biztosította ellenőrzésüket és egységes irányításukat. Böhm, a hadsereg főparancsnoka és a szociáldemokraták a csoport feloszlását követelték. Jancsik, a budapesti Vörös Őrség parancsnoka kijelentette: a Vörös Őrségen kívül más karhatalmat nem tűr meg a fővárosban, mert veszélyeztetik intézkedéseit. Cserny és Jancsik beosztottai kezdtek egymás ellen fellépni. Ez a körülmény a vörösök szempontjából gátolta az amúgy is nehéz belső viszonyok konszolidálását.¹⁷ Ekkor Korvin Ottó és Jancsik, valamint helyettese elmentek Csernyhez, és hosszas tárgyalás után megállapodtak a Lenin-fiúk egységes feloszlásában. Bár rendeltileg feloszlatták a csoportot, a gyakorlatban még jó ideig alig történt valami. Hogy ez így volt, bizonyítja a Kormányzótanács 1919. május 10-i ülése. Ezen az ülésen szó volt arról, hogy a „*terrorcsapat*” formája nem felel meg. Vágó Béla belügyi népbiztoshelyettes kijelentette: „[...] *van közöttünk azonban 40–50 régi, megbízható vasmunkás és famunkás, akikre a Politikai Nyomozó Osztálynak feltétlenül szüksége van. Ezeket visszatartottuk és beosztjuk a Politikai Nyomozó Osztályba. A Batthyány-palotát pedig Haubrich hadügyi népbiztos a maga rendelkezésére fogja lefoglalni.*”

A csoport tagjai közül 25 főt a Szovjetház, 15 főt a Parlament őrségéhez vezényeltek, 43 főt Kun Béla javaslatára, mint nyomozókat, Korvin Ottó testületébe osztottak be. A többi Gödöllőre, a főhadiszállásra, illetve a frontra vezényelték. Cserny József 43 emberrel a Parlamentbe költözött át, és ott a Politikai Nyomozó Osztály V. Nyomozó Alosztályaként szerveződött meg.¹⁸

¹⁵ Rotter 1979. 84.

¹⁶ Árkus 1960.

¹⁷ BM 1959. 62.

¹⁸ Rotter 1979. 85.

A csoport fentiek szerinti átszervezése a problémát nem oldotta meg. Hamar kiderült, hogy Cserny József beosztottjai nyomozati munkájuk során többször önkényesen járnak el, megsértik a törvényességet. Ennél fogva helyzetük az új helyükön is tarthatatlan lett. Cserny maga is panaszkodott, hogy beosztottaival nem bír, utasításait nem veszik figyelembe. A június 11-i ellenforradalmi előkészület leleplezése után több személyt, akit le tartóztattak, bántalmaztak. Korvin Ottó ekkor feljelentést tett a Forradalmi Kormányzó-tanácsához, hogy Cserny nyomozó alosztályával nem tud együttműködni, és ha nem osztják fel őket, akkor személyzetével együtt lemond. A június 24-i ellenforradalmi puccs leverése után Kun Béla felkereste őket, beszédet mondott, és közölte velük, hogy rájuk, mint karhatalomra szükség van, és különítményként fognak szerepelni. Ezután az V. Nyomozó Alosztályt feloszlatták, és egy részét július 20-án a Mozdony utca 40. szám alá vezényelték, ahol Cserny zászlóalj címen szerepeltek, kiegészülve kb. 250 emberrel.¹⁹

A Tanácsköztársaság kikiáltása után nagy részben a tengerészlaktanyában levő alakulatok tagjaiból szerveződött meg a Lenin-fiúk alakulata. Ez a csoport a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának lett a fegyveres alakulata a „*belső ellenség elnyomására*”. Az alakulat három részből állt. Az első Szamuely Tibor közvetlen irányítása alá tartozott. Tagjai voltak: Mann József, Kovács Lajos, Kovács Gyula, Schön Gábor, Gábor Antal, Küvér Lajos, Gellei Géza és Dékány István, Szamuely gépkocsivezetője. A csoport nagy részben a különböző akciók alkalmával Szamuely Tiborral együtt különvonaton ment a feladatok elvégzésére.

A második csoportot a Teréz körüli Batthyány-palotában és a Trefort utcában helyezték el, vezetője Cserny József volt. Ezekből a csoportokból ment őrség egyes fontos pontokra és a Szovjetházba, amely a volt Hungária Szállóban volt. Később a Szovjetházhoz állandó őrséget állítottak össze, nagyrészt régi tengerészekből, Dögei Imre vezetésével.

A Cserny-csoportban tengerészek, tüzerek, géppuskások és műszakiak voltak. A Lenin-fiúkkal szembeni követelmény az volt, hogy kommunisták, jó szakmunkások és edzett frontkatonák legyenek. A tagok között volt: Papp Sándor, Gróó Géza, Schönfeld József, Bonyhádi Tibor, a Wilhelm-testvérek, akik nyomozók voltak, Kerekes Árpád, Kakas Ferenc, Németh Béla, Gáspár Sándor, Markovics Gyula cattarói tengerész, Neumayer Géza, Löscher Márton, Irodenka József, Zsámár József, Zsolnai János és Oláh József.

A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya

A Politikai Nyomozó Osztály megszervezésének végrehajtása és tevékenységének irányítása Korvin Ottóhoz kapcsolódik. 1919. március végén, miután megjelent a Belügyi Népbiztosság Vörös Őrség felállításáról szóló rendelete, Vágó Béla belügyi népbiztos helyettes a Szovjetházban (Hungária Szálló) felszólította Korvin Ottót, hogy vegye át a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága Politikai Nyomozó Osztályának a vezetését. Ezt az osztályt Korvin előtt – március 21-e után pár napig – Dr. Wagast József vezette, aki később útlevelügyekkel foglalkozott. Korvin e fontos megbízatást elvállalta, majd később Landlernek tett indítványára a Politikai Nyomozó Osztályt a Belügyi Népbiztosság alá rendelték.

¹⁹ Rotter 1979. 85.

A Vörös Őrség Országos Főparancsnokságán belül a III. csoportba két osztály tartozott: a Politikai Nyomozó Osztály és a Bűnügyi Osztály. A II. csoport vezetője Páll György volt. A Politikai Nyomozó Osztályt Korvin Ottó vezette. Irodahelysége a Belügyi Népbiztosság épületében, a Várban volt. Helyettesei: Sallai Imre, Guzi János, Stein (Sámuel) Ferenc és Benyovszky Károly, volt detektív főnök-helyettes lettek. Ezzel tulajdonképpen a Politikai Nyomozó Osztálynak csak a vezérkara jött létre. A feladat az volt, hogy a vezérkar mellett a proletariátus erőszakszervezetének egyik fontos részlegét megszervezzék, a vörösterror számára megbízható, harcos apparátust építsenek ki, amely képes lesz az állam, a proletariátus érdekeit szem előtt tartva, elsősorban a belső forradalmi erőkkal szemben hatékony intézkedéseket foganatosítani, s ezzel biztosítani a Tanácsköztársaság lehetőleg zavartalan „fejlődését”.²⁰

Az apparátus összetétele

A Politikai Nyomozó Osztály megszervezésénél abból kellett kiindulni, hogy a régi társadalom politikai nyomozója nem tekinthető a proletárdiktatúra hívének, így nem vehették át a régi politikai nyomozó testületet, mint ahogy a rendőrség esetében történt. Inkább kényszerűségből, mint meggyőződésből átvettek néhány megbízhatónak vélt nyomozót, köztük 4–5 csoportvezetőt, többségében olyan személyeket, akik az őszirózsás forradalom után kerültek a rendőrséghez. Az osztály vezetői figyelembe vették, hogy az osztályon olyan beosztottak is legyenek, akik valamennyire jártasak a nyomozói munkában.

Az osztályvezető és helyettesei rövid órák alatt beszéltek meg és vázolták fel az osztály feladatait, célkitűzéseit, felépítését és személyi összetételét.

A proletárdiktatúra első napjaiban több helyen illetéktelenül is alakultak nyomozó csoportok, amelyeket a Forradalmi Kormányzótanács – mivel sok volt a visszaélés lehetősége – a LXXXIV. sz. rendeletével 1919. május 3-án megszüntetett. Ez a rendelet előírta: „[...] más hatóságok mellett működő nyomozó testületek – a Vörös Őrség nyomozó testületét kivéve – megszűnnek. Minden nyomozó közzegnek a Vörös Őrség Főparancsnokságának igazolványával kell ellátva lennie. Az, aki igazolatlanul és jogtalanul lép fel, mint nyomozó közzeg, a forradalmi törvényt sértő elállítandó.” Az illetéktelenül létrejött nyomozó csoportok megszüntetése és feloszlása nehéz munka volt, több személy ellen eljárást is kellett folytatni.

A Politikai Nyomozó Osztály kezdetben a Vörös Őrség Országos Főparancsnokságán belül alakult meg kb. 30 beosztottal. Ez volt a Politikai Nyomozó Osztály szervezeti állapota 1919. május 5-én. Az osztály megalakulásával párhuzamosan a Vörös Őrség Budapesti Főkapitányságán is megalakult egy politikai nyomozó testület, melynek vezetője Juhász Dezső volt. A kérdéses időben tehát szervezetileg két különálló politikai testület alakult.

A Politikai Nyomozó Osztály adminisztratív szervezése három átalakuláson ment keresztül. A kezdeti időszak a tapogatózás, az útkeresés időszaka volt. A megalakult politikai nyomozó testületek között az első hetekben állandó volt a rivalizálás, hogy melyik tud nagyobb és „szelb” ügyet produkálni. Szinte minden alkalommal, amikor az ellenforradalmárok ellen együttműködésre, határozott és kemény fellépésre lett volna szükség, kiéleződött közöttük az ellentét, a féltékenység s a hatalmi torzszalkodás.

²⁰ Rotter 1979. 38.

Kun Béla a *Magyar Tanácsköztársaság* című munkájában ezeket a hibákat ekképpen értékelte: „Magyarországon a forradalmi terror sajnos nem volt szervezett, és egyéb hibákban is szenvedett. A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya melynek Korvin Ottó volt a vezetője, távolról sem volt Cseka. Nekünk nem voltak olyan kádereink, mint az orosz bolsevikoknak, akik két orosz forradalomban, hosszú földalatti munkában, a rendőrséggel és az Obranával való harcban nevelkedtek és Lenin iskolájának kijárták mind a nyolc osztályát, mi csak az első osztályokat járogattuk... A terror alkalmazásának megvolt az a hibája is, hogy nem abban az irányban alkalmaztuk, ahova első sorban kellett volna irányulnia. Nem azok ellen alkalmaztuk elsősorban a terrort, akik az ellenforradalom mögött álltak, mint annak szervezői, hanem akik frontjában voltak az ellenforradalomnak...”. Nem voltak elhatárolva a megfelelő munkaterületek.

Ez a helyzet körülbelül három hétig tartott, míg a Belügyi Népbiztosság úgy döntött, hogy saját munkája végzésére átvesz nyomozókat a Vörös Őrségtől. Ebből a szervezeti megoldásból viszont zavarok keletkeztek. Előfordult, hogy a Belügyi Népbiztosság és a Vörös Őrség nyomozói egyazon ügyben nyomoztak. Ennek folytán ez a szervezeti forma sem vált be. Ezért a Belügyi Népbiztosság részéről, előzetes megbeszélések után, Korvin Ottó indítványára, Landler Jenő belügyi népbiztos úgy döntött, hogy a Politikai Nyomozó Osztályt kivonja a Vörös Őrség Országos Parancsnoksága hatásköréből, és közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá rendeli.²¹ Ezzel az intézkedéssel a Politikai Nyomozó Osztály egy szintre került a Vörös Őrség Országos Parancsnokságával, egymással mellérendelt helyzetbe kerültek. Ezzel létrejött a politikai nyomozó testület viszonylag egységes formája.

A testület 1919. május 24-én a Parlamentbe, a II. emeletre költözött, ahová a XVIII. sz. kapun volt a bejárat. A posta-, távíró-, telefonrészleget a Belügyi Népbiztosság épületében, a Várban, az útlevélrészleget a Levéltár épületében helyezték el.

A Belügyi Népbiztosság keretébe tartozó Központi Politikai Nyomozó Osztály szervezetileg egységes lett, de több részlegből állt: „a” – posta-, távíró-, telefon-; „b” – útlevél és „c” részleg, amely a tulajdonképpeni nyomozó osztály volt. A „c” részleget alosztályokra bontották, s az adott körülményeket figyelembe véve az alosztályok létszámát is felemelték.

1919. július 30-ig a Politikai Nyomozó Osztály szervezetileg az alábbiak szerint épült ki: az osztályvezetők személyi összetétele a korábbi állapotokhoz viszonyítva nem változott. Az osztályvezetéshez kapcsolták Schön Gábort, aki a Hadseregparancsnokság II. csoportjához volt beosztva. Az osztályvezetők mellett közvetlen beosztott nyomozók voltak: Barkóczy Anna, Gerő Mici, Verő Boriska, Florkievitz József és Buresch Jolán. Ezek a beosztottak a felderítő munkában különleges feladatokat oldottak meg.²²

Alosztályok

Az I. alosztály vezetője Burlovits Marion volt. Közvetlenül neki volt alárendelve egy szolgálatvezető, egy gépiró és öt csoportvezető. Csoportvezetők voltak: Sárközy Jenő, alárendelve 20 beosztott; Berger I. István, alárendelve 20 beosztott; Szombatfalvy Lajos, alárendelve 20 beosztott; Németh Béla, alárendelve 19 beosztott; Berger Ernő, alárendelve 19 beosztott.

²¹ BM 1959. 62.

²² Rotter 1979. 40.

A II. alosztály vezetője Katona Oszkár volt. Közvetlen alárendeltségében dolgozott egy szolgálatvezető, egy gépiró és öt csoportvezető. Csoportvezetők voltak: Benedek Sándor, alárendelve 23 beosztott; Szabó Ödön, alárendelve 20 beosztott; Vitreol Tódor, alárendelve 22 beosztott; Merky Zoltán, alárendelve 20 beosztott; Szanka Péter, alárendelve 19 beosztott.

A III. alosztály vezetője Kubovszky János volt. Közvetlen alárendeltjei egy szolgálatvezető, egy gépiró és öt csoportvezető. Csoportvezetők voltak: Barabás Viktor, alárendelve 19 beosztott; Petschacher Gusztáv, alárendelve 18 beosztott, Ruth Pál, alárendelve 19 beosztott; Hajdú János, alárendelve 19 beosztott; Németh János, alárendelve 19 beosztott.

A IV. alosztály vezetője Újházi Soma volt. Közvetlenül alárendelődött egy szolgálatvezető, egy gépiró és öt csoportvezető. Csoportvezetők voltak: Hochstadter Mihály, alárendelve 21 beosztott; Révész Sándor, alárendelve 19 beosztott; Klassohn Gyula, alárendelve 20 beosztott; Hirgel Sándor, alárendelve 19 beosztott; Paksy János, alárendelve 19 beosztott.

Az V. alosztály vezetője Cserny József, helyettese Papp Sándor volt. Közvetlen alárendelve egy szolgálatvezető, egy irodavezető és négy csoportvezető. Csoportvezetők voltak: Pikkert Ferenc, alárendelve 10 beosztott; Radányi Kornél, alárendelve 9 beosztott; Szidanits Károly, alárendelve 10 beosztott; Kocsis Sándor, alárendelve 10 beosztott. Ez az alosztály, mint különítmény szerepelt továbbra is, amit jelentéseken szereplő bélyegzőlenyomat is dokumentál.

Ezek mellett működött egy katonai alosztály, amelyhez azok tartoztak, akik határmenti vasútvonalakon teljesítettek fontos szolgálatot.

A Központi Politikai Nyomozó Osztály alosztályai között elvileg felosztották a munkaterületeket is. Eszerint minden alosztálynak önálló vonala volt, ami az alábbiak szerint alakult: I. alosztály feladata: körözés, házkutatás és előállítás. II. alosztály feladata: szállodák figyelése. III. alosztály feladata: röpiratok, utcák és templomok figyelése. IV. alosztály feladata: gazdasági ügyek intézése. Az V. alosztály, mint különítmény szerepelt, és ennek megfelelő feladatokat hajtott végre. Hangsúlyozni kell, hogy ezek a munkaterületek sohasem határolódtak el egészen, mivel a körülmények ezt a 133 nap alatt nem is tették lehetővé. Ha arról volt szó, hogy nagyobb ellenforradalmi előkészületeket kellett felderíteni, leleplezni, levern, akkor elmosódtak az önálló munkaterületek az alosztályok között. Együttes erővel, valamennyi beosztott mozgósításával oldották meg a feladatokat.

A Központi Politikai Nyomozó Osztály, ahogy a helyzet éppen megkövetelte, és a lehetőségekhez mérten, a vidéki „ellenforradalmi előkészületek” felderítésére és a nyomozás nyílt lefolytatására egyes megyei és járási székhelyeken a központi állomány tagjaiból, 4–12 nyomozóból csoportot létesített. Ilyen csoportok működtek Szentgotthárdon, Veszprémben, Egerben, Szekszárdon, Miskolcon, Abaujszántón és még több városban. Az osztály teljes létszáma – ideértve a kisegítő személyzetet is – július végén 531 fő volt.

Ügyrend, ügyvitel

Az ügyrend, ügyvitel pontos menetéhez hozzátartozott a beérkezett ügyek, feljelentések, bejelentések, panaszok stb. gyors, viszonylag bürokrácia mentes elintézése, amelyhez

segítséget nyújtott a központi iktató, illetve segédhivatal. Az ügyrend, ügymenet szabályait a Politikai Nyomozó Osztály bizonyos módosításokkal vette át a régi rendőrségtől, de lényegesen nem változtatott rajta.²³ Egy dologban azonban a Tanácsköztársaság létrejöttével gyökeres változás állt be, amikor rendelettel is szabályozták a beérkezett ügyek három napon belül való érdembeni elintézését. A megjelent rendelet értelmében minden érkező ügyiratot iktatni kellett. Iktatás után az ügyiratot szerelték és külön osztályértésítővel küldték át az osztályvezetőhöz. Az osztályvezető vagy a helyettesei, miután a beérkezett ügyiratokat átnézték, szignálták az illetékes alosztályvezetőnek, aki a csoportvezetőn keresztül az előadóhoz, illetve nyomozóhoz juttatta el. Az ügyiratot az egyik előadó osztotta ki és gondoskodott a nyilvántartásról. E feladatkör betöltése az előadónak többletmunkát jelentett, mivel e célra külön személyt nem állítottak be. Miután az osztály ügyiratait elkészítette, azokat kézbesítőkönyvvel expedícióra adta ki az ügyek központi kiadójának. Ha valamelyik beosztott nyomozó az adott ügyben a háromnapos határidőn belül az ügyet nem intézte el, igazoló jelentést kellett írnia az iktatónak. E rendeletből következett, hogy aki az ügyeket felelőtlenül intézte el, felelősségre vonták.²⁴

A Politikai Nyomozó Osztály szervezeti megerősítését célozta a Belügyi Népbiztosság azon rendelete, mely a hatalommal való visszaéléseket volt hivatva megakadályozni. „[...] Előfordult, hogy politikai vagy bűnügyekben vidékre kiküldöttek megbízatásuknak anélkül tettek eleget, hogy az illető vörösőr parancsnokságnál jelentkeztek volna, s így megfelelő ellenőrzés hiányában, hatáskörüket túllépték [...]”. Ezért a rendelet szerint láttamoztatni kellett a megbízólevelet. Ennek az volt a célja, hogy elejét vegyék az álnyomozásoknak, illetve álnyomozások elterjedésének. Még azt is, aki valóban nyomozó volt, de megbízólevelét nem láttamoztatta a működése területén levő Vörös Őrség parancsnokságával, a területről karhatalommal távolították el. Az álnyomozókat, illetve azt, aki hamis megbízólevéllel nyomozott, forradalmi törvényszék elé állították.

A Politikai Nyomozó Osztály fizetési rendje

„Előadók és kinevezett parancsnokok részére, kik még 3 év óta nincsenek állami szolgálatban, napi 50, illetve havi 1500. Előadók és kinevezett parancsnokok részére, akik legalább 3 éve közszolgálatban állnak, napi 60, illetve havi 1800. Osztályvezető politikai megbízottak és osztályvezetők, továbbá kerületi parancsnokok részére napi 80, illetve havi 2400. Országos politikai megbízott, országos főparancsnok, budapesti főparancsnok és csoportvezető részére napi 100, illetve havi 3000” korona illetményt állapítottak meg. Ekkor a Politikai Nyomozó Osztály még a Vörös Őrség szervezetébe tartozott. A fizetési rendszer lényegében nem tudott kialakulni, s ennél fogva a Belügyi Népbiztosság dolgozói legtöbbször előlegek kaptak.²⁵

A nyomozás során felmerült költségek

„A politikai osztályba beosztott nyomozók kiküldetési alkalmával felmerülő költségek fedezésére adandó útielőlegeket Guz János osztályvezető, illetőleg Sámuel Ferenc helyettese igényli egy példányban

²³ BM 1959. 62.

²⁴ Rotter 1979. 42.

²⁵ Uo.

kiállítandó utalványon. Az 5000 koronán feletti előlegek utalványozására a fent említettek aláírásán kívül még az egyik politikai biztos és az adott ker. parancsnokok egyikének aláírása is szükséges”. Természetesen a Tanácsköztársaság idején is volt napidíj járandóság. Ennek összege attól függött, hogy az illető nyomozó a fővárostól milyen távolságra végezte munkáját. Az erre vonatkozó parancs vidéki kiküldetések alkalmával napi száz koronában, környékbeli kiküldetéseknél pedig napi ötven koronában határozta meg a napidíját.²⁶

A Politikai Nyomozó Osztály tevékenysége a Tanácsköztársaság védelmében

A Politikai Nyomozó Osztály vezetői a Tanácsköztársaság idején szinte naponta tartottak munkaértekezletet az osztály beosztott csoportvezetőinek, ahol részt vettek azok a nyomozók is, akiknek fontos jelentenivalójuk volt. A munkaértekezletet a napi politikai kérdések megbeszélésével kezdték. Erre azért volt szükség, mert az állomány politikai felkészültsége a megnövekedett feladatokkal nem volt arányban, viszont a politikai tisztánlátásra elengedhetetlenül szükség volt. A vezetők meghallgatták a csoportvezetők, nyomozók jelentéseit, majd kidolgozták és meghatározták a politikai irányvonalat, párhuzamosan a konkrét feladatok végrehajtásával, kiadták az elfogatóparancsokat, a házkutatási végzéseket, vidéki útra küldték a nyomozókat, oda, ahonnan segítséget kértek.²⁷ Minden megbízatást, elfogatóparancsot vagy elővezetést a csoportvezetőknél kívül az osztályvezető valamelyike is aláírta. Ennek az volt a célja, hogy kiküszöböljék az egyéni akciókat. Az osztályvezetők hatáskörébe tartozott az előléptetés, a jól dolgozók jutalmazása, amit munkaértekezleteken beszéltek meg.

Az osztály munkájához tartoztak a titkos megfigyelések, az ellenőrzés különböző formái, az ellenforradalmi csoportokba való beépülések, röpcédulaszórás esetén az írás azonosítása, szakértő bevonásával. Nyomozókat küldtek az ellenség által megszállt területre és külföldre, hírszerzés céljából.

A Tanácsköztársaság kikiáltását követő néhány héten belül az ország minden részében előfordultak ellenforradalmi megmozdulások. Tehát a Politikai Nyomozó Osztálynak részen kellett lennie, hogy idejében közbe tudjon lépni, s megtegye a szükséges ellenintézkedéseket, felderítse az ellenforradalom szálait és felszámolja azokat.

A katonai elhárítás a gyakorlatban a Tanácsköztársaság idején: A Rothziegel internacionalista zászlóalj elhárítása

Rothziegel Leó 1919. március végén értesült a Bécsben tartózkodó magyar diplomáciai és kereskedelmi küldöttség tagjaitól az országban zajló forradalmi eseményekről. 1919. április elején a bécsi nyomdász a magyar Vörös Hadseregbe való belépésre szólította fel a bécsi munkásokat. 1200 osztrák internacionalistával lépte át a magyar határt, akiket Budapesten a kelenföldi laktanyában helyeztek el. Itt még további 500 osztrák és kb. ugyanannyi más nemzetiségű katona jelentkezett szolgálattételre, hogy fegyverrel

²⁶ Rotter 1979. 42.

²⁷ BM 1959. 62.

védje a Magyar Tanácsköztársaságot. A nemzetközi vörös ezred egyik zászlóaljaként kapcsolódtak be a proletárdiktatúra védelmébe Rothziegel parancsnoksága alatt.²⁸ A bécsi proletár még Bécsből való elindulása előtt kijelentette, hogy azért jön Magyarországra, mert itt elvéinek megfelelően cselekedhet és harcolhat. Április közepén a román frontra irányították, és éppen egy ellenforradalmi kísérlet napján – április 18. – érkezett Debrecenbe. A zászlóalj részt vett a vörösteror elleni ellenforradalmi kísérlet leverésében, majd azt követően Debrecen védelmére a frontra vonult, de nem azért, hogy megvédje az ország ősi földjét, lakosságát a román hadsereg területfoglalása ellen, hanem azért, hogy védje az ország területi integritását megtagadó tanácskormány hatalmát. Mielőtt Rothziegel meghalt volna a vámospércsi csatában, a következő üzenetet küldte előljáróinak: „*Örömmel hullatom véremet Szovjetmagyarországért, amehyet a nemzetközi proletariátus hazájának tekintek [...] Irigylem a magyarországi proletariátust, amely megtalálta igazi kommunista vezéréit.*”²⁹

A románok előrenyomulásával egy időben Debrecen védelmét tovább nehezítette a visszavonuló Székely Hadosztály és Rothziegel osztrák internacionalistáinak összetűzése Vámospercs közelében. A „*fekete ördögök*” (Verbóczy Kálmán zászlóalja) menekültekből, a forradalmi törvényszékektől megmentettekből, a belényesi harcok sebesültjeiből, nagyváradi ellenforradalmárokból tevődött össze. Debrecen előtt, Vámospercs közelében került sor a „*fekete ördögök*” és a bolsevista internacionalisták közötti összetűzésre. Koréh Endre a Székely Hadosztály tábori lelkésze így emlékszik vissza az eseményekre: „*Amikor »Erdély honvédei« nekiszeggezték a gépfegyvereket a bolsevistáknak, elpárolgott a vörös harci kedv. Rög-tön elfeledkeztek a »székehyek árulásáráról«, nagyon udvariasak lettek, sőt még a kezükben lévő és halálnak szánt Székely Hadosztálybeli tiszteket és katonákat is átadták. Másnap már le is szerezte a bécsi dandár, mert az első román agyúlövésre szétfutott.*”³⁰

A Székely Hadosztály és a Vörös Hadsereg, valamint az alájuk rendelt internacionalisták között állandóak voltak a fegyveres összetűzések. Ennek egyik oka az volt, hogy a Vörös Hadsereg parancsnokai kihirdették, hogy a vörös katonák, ott, ahol találják a székely legénységet és a tiszteket, tartóztassák és fegyverezzék le őket, mint ellenforradalmárokat, ami sok helyen meg is történt. Kratochvil visszaemlékezése szerint Sárói-Szabó Tibor kommunista százados Debrecenben letartóztatta az összes volt erdélyi katonai kerületi parancsnoksághoz tartozó tiszteket, a debreceni és szatmári ellenforradalmi eset következtében.³¹ Az ellenforradalom okai a proletárhatalom lakosságot terrorizáló intézkedései (lakásrekvirálások, ékszerrendelet, túszerrendelet, területi integritás megtagadása, kapkodó, erőszakos szocializálás stb.) voltak.

A debreceni ellenforradalmi eseményeket illetően, 1919. április 18-án délután 1 órakor érkezett Debrecenbe Budapestről az első nemzetközi vörös ezred, mely a román frontra igyekezett, hogy megvédje a tanácskormány hatalmát. A vörösgárdisták jobbára bécsi proletárok voltak, akiket legkevésbé sem érdekelt a történelmi Magyarország területének védelme, csupán a világforradalom minél hamarabbi megvalósításáért küzdöttek.

A terveknek megfelelően még aznap este indultak volna a frontra, de miután értesültek arról, hogy Debrecenben ellenforradalmi felkelés van, örömmel vállalkoztak a felkelés leverésére. Zárt sorokban vonultak a vasútállomás felől a belváros irányába. A vörösgár-

²⁸ Kővágó 1969. 98.

²⁹ Kiss (szerk.) 1970. 124–125.

³⁰ Koréh 2000. 280.

³¹ Kratochvil 2017. 57.

disták az ellenforradalmi fegyveres elemeket a lehető leggyorsabban le akarták fegyverezni. Ebből a célból több szakaszra oszlottak és igyekeztek a feladatukat a legrövidebb időn belül végrehajtani. A vörösgárdistákat a Lenin útra átnevezett Piac utca több pontján a volt rendőrök lövésekkel fogadták. A gárdisták először a levegőbe lőtték, majd mikor azt tapasztalták, hogy az ellenforradalmárok nem adják meg magukat, a házak ablakaiból is tüzet nyitnak rájuk, vagyis szívós ellenállást tanúsítanak, a bolsevisták működésbe hozták gépfegyvereiket. Az ellenforradalmárok a házak, oszlopok mögül lőtték a vörösöket. A legkeményebb összecsapásra a Bika előtt és a Kossuth-szobornál került sor, amelynek a háta mögött több ellenforradalmár meghúzódott. Végül az internacionalisták levették az ellenforradalmi felkelést, és a továbbiakban csak elvétve került sor lövöldözésekre. Jelentős összecsapásra került sor még a vármegyeháza és a Royal körül, de mindenütt a jobb fegyverekkel felszerelt és túlerőben lévő bolsevisták kerültek fölénybe. A gárdisták visszaemlékezése szerint a házak ablakaiból lövéseket adtak le rájuk az ellenforradalmárok, ennek következtében néhány házat átkutattak. 1919. április 18-án este 8 óra tájban számolták fel véglegesen a megmozdulást. Az internacionalisták a felkelés leverését követően kivonultak a pályaudvarra és indultak tovább a frontra. Az internacionalisták elvonulását követően a helyi munkászászlóaljok vették át a hatalmat a városban.³²

A debreceni ellenforradalom következményeként Püspökladányban 150, Debrecenben pedig 300 székely katonát fegyvereztek le. Székelyhídra Debrecenből az internacionalé gárdájából erősítéseket küldtek. A túszerdelet értelmében 40 előkelő gazdag debreceni polgárt a debreceni direktórium túszerként őrizetbe vett. Amennyiben további ellenforradalmi megmozdulás következettében a munkásságnak valami baja esne, ezeket vonják felelősségre. A bolsevikok az ellenforradalom támogatásával vádolták a túszerként tartott polgárokat. Az elraboltak között volt Márk Endre volt polgármester, Csernus Mihály, a Katolikus Népszövetség elnöke, több bankigazgató, Rostás István, a Vörös Őrség újonnan kinevezett főparancsnoka (Rostás István az előző rendszer rendőrségi állományából került át a Vörös Őrséghez, mivel idő hiányában a tanács hatalom nem cserélte le a régi karhatalmistákat saját megbízható kádereire), Szentkirályi Tivadar, a főtrafik tulajdonosa, a Kereskedelmi és Iparkamara volt elnöke. A bolsevikok úgy gondolták, hogy a székelyek Debrecen ellen vonulnak, a támadás pedig Vámospércs felől történik, ezért a városparancsnokság hadműveleti osztálya minden intézkedést megtett az állítólagos támadás elhárítására. A vörösök mozgósították a munkásgárdát, majd fellármázták Budapestet. Végzetül letartóztatták Mile Pál volt rendőrkapitányt.³³

Az ellenforradalom leverését követően a politikai megbízottak jelentése alapján egyértelműnek tűnt, hogy Debrecen lakosságának többsége a bolsevik ideológia szempontjából megbízhatatlan.

A Székely Hadosztály és a magyar bolsevikok ellentéteinek okai

A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya széles körű nyomozást indított annak érdekében, hogy felderítse a Székely Hadosztály és a külföldre emigrált ellenforradalmi vezetők közötti kapcsolatot. Hüttner Tivadar százados és egy Gruber nevű hírszerző személy széles körű nyomozást folytatott a Székely Hadosztályt illetően. Hüttner

³² Fehér (szerk.) 1959. 448–449.

³³ Fehér (szerk.) 1959. 452.

Tivadar tájékoztatást adott arról, hogy az ellenforradalmi szervezkedésben fontos szerepet szántak a Debrecenben és Szatmáron állomásozó Székely Hadosztálynak. Ennek érdekében állandó összeköttetést tartottak Bókai Józseffel, aki a Budapest–Nagyvárad–Szatmár vonalon a futár szerepét töltötte be.

1919. március 21-én jött létre a szociáldemokraták és a kommunisták pártjának egyesüléséből a Magyar Szocialista Párt, és vezetői kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot. Erről a változsról Pogány József hadügyi népbiztos azonnal értesítette a Debrecenben lévő Erdélyi Kerületi Parancsnokságot, valamint a Székely Hadosztályt. A táviratban felhívta a figyelmet arra, hogy minden magyar embernek kötelessége megvédeni hazáját, és hogy a székely csapatok minden szükséges támogatást meg fognak kapni. A hadügyi népbiztostól kapott távirat nagy örömet keltett a csapatok között, hiszen akkor még nem sejtették a Tanácsköztársaság álláspontját a területi integritást illetően, a csapatok előtt pedig csak egy cél lebegett: Erdély felszabadítása. Néhány nappal később kellett rádöbenniük arra Kun Béla kijelentésének következtében, hogy Pogány József becsapta őket.³⁴ A területi integritásért való küzdelem nyílt megtagadása hatalmas csalódást okozott a hazájuk területi épségéért harcoló székely katonák körében, amelynek következtében a Székely Hadosztály fennállása alatt mindvégig szembehelyezkedett a tanácskormányval. A vörösök és a székelyek közötti ellentét során nem kerülhetett sor a védelem erélyes megszervezésére. Ez a tény megkönnyítette a román intervenciós hadsereg előnyomulását.

Romsics Ignác *Erdély elvesztése (1918–1947)* című munkájában az eseményeket illetően úgy fogalmaz, hogy a „*Tanácsköztársaság első nyilatkozatai azt valószínűsítették, hogy az új hatalom elszánta magát a fegyveres honvédelemre, sőt a felszabadító háborúra. Ez még azokat is melléállíthatta, akik belpolitikai programját, mindenekelőtt a szocializálásokat helytelenítették, internacionalizmusától és antikerlerikalizmusától pedig idegenkedtek.*» *Abban, hogy ősi földünket nem engedjük – fogalmazódott meg az egyik vidéki újságban közvetlenül a hatalomátvétel után ez az álláspont –, találkozhatsz a kommunista a nacionalistával.*» Kratochvil kezdetben maga is ezt gondolhatta. A döntő fordulatot a Székely Hadosztály és a Magyar Tanácsköztársaság viszonyában Kun Béla március 30-i nyilatkozata hozta, amelyben kijelentette: „*Mi nem állunk a területi integritás alapján*” s hogy a „*Vörös Hadseregnek nincsenek agresszív szándékai, elsősorban az a feladata, hogy a diktatúrát vérontás nélkül támogassa*”. Az ilyen és ehhez hasonló nyilatkozatokat Kratochvil és tisztársai ellenérzéssel fogadták.³⁵ A székelyek a kommunista ideológia tekintetében nem voltak kellően tájékozottak, így nem ismerték fel annak nemzetietlen, kizárólag a világforradalomért küzdő internacionalista szellemiségét. A kommunista-szociáldemokrata vezetés helyett egy nemzeti alapon álló kormányzat, hasonló erejű hadsereggel, mint amilyen a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege volt, minden bizonnyal képes lett volna arra, hogy a román intervenciós hadsereget kiszorítsa Erdélyből. A kommunista-szociáldemokrata vezetők azonban dogmatikus, marxista célokra (világforradalom, osztályharc, proletariátus diktatúrája) pazarolták a hadsereg erejét, ahelyett, hogy ez a hadsereg Erdély visszaszerzéséért és az ország területi épségének megőrzéséért küzdött volna.

A Székely Hadosztály és a magyar bolsevikok ellentéteinek vizsgálatánál érdemes megvizsgálni Kun Béla hozzáállását Magyarország területi integritásához. A külügyi népbiztostól származó idézetek egyértelműen rámutatnak arra a tényre, hogy a kommunisták

³⁴ Farkas 1996. 38.

³⁵ Romsics 2018. 235–236.

nem álltak nemzeti alapon. A történelmi Magyarország megóvása nem szerepelt a tanácskormány céljai között, hiszen Magyarországot csupán ugródeszkeként kezelték, ahonnan továbbgyűrűzhet a világforradalom. A Kun Bélától származó, Magyarország területi integritásáról 1919. március 21. és 1919. augusztus 1. között elhangzott alábbi kijelentések hitelesen alátámasztják ezt az állítást:

„A Magyarországi Tanácsköztársaság kormánya készen nyilatkozik területi kérdések megtárgyalására a népek önrendelkezési elvének alapján, és a területi integritást kizárólag ezzel összhangban szemléli.” (Kun Béla külügyi népbiztos levele a békekonferenciához a tanácskormány külpolitikai alapelveiről, Budapest, 1919. március 24.)³⁶

„A Magyarországi Tanácsköztársaság kormánya meglepéssel értesül a Szövetséges és Társult Hatalmak azon szándékáról, hogy meghívják Magyarországot a párizsi békekonferenciára. A Magyarországi Tanácsköztársaság egyetlen nép iránt sem táplál ellenséges szándékot, és mindenkivel békében és barátságban kíván élni, annál inkább, mivel nem áll a területi sérthetlenség elve alapján. A Cseh-Szlovák Köztársaságot – mellyel, ahogy a múltban mindig, akképpen ezentúl is békében és barátságban kíván élni – nem akarta megtámadni és valójában nem is támadta meg, továbbá mindig tiszteletben tartotta a Szövetséges Államok által megállapított demarkációs vonalakat, és tudomásul vette a november 13-i katonai megállapodás előírásait.” (Kun Béla külügyi népbiztos titkos választávirata Georges Clemenceau-hoz, a párizsi békekonferencia elnökéhez, Budapest, 1919. június 9.)³⁷

„Nem fogadjuk el a területi sérthetlenség elvét, és eltekintünk ama tényről, hogy a határvonalak kizárólag magyar lakosságú területeket szakítanak el Tanácsköztársaságunktól.” (Kun Béla külügyi népbiztos titkos választávirata Georges Clemenceau-hoz, a párizsi békekonferencia elnökéhez, Budapest, 1919. június 16.)³⁸

„A Magyarországi Tanácsok első kongresszusa ünnepélyesen kinyilvánítja, nemcsak nem áll a területi integritás alapján, de, mint olyan ország, amely megtette a lépéseket arra, hogy az osztálykülönbségek megszűnjenek, eltörölte egyben a nemzeti elnyomás előfeltételeit is. Ennélfogva a maga részéről megadja minden nemzethez tartozó dolgozóknak a lehetőséget, hogy képességeiket a dolgozók összességének javára szabadon, önállóan, minden más nemzettől függetlenül kifejtessék, hirdeti minden nemzet dolgozóinak önrendelkezési jogát.” (Kun Béla által előterjesztett határozati javaslat 1. pontja, amit a Tanácsok Országos Gyűlése elfogadott a tanácskormány külpolitikáját illetően 1919. június 19-én.)³⁹

Kun Béla a Neue Freie Presse (bécsi folyóirat) munkatársának adott interjújában kijelentette (az interjúról a Nap című erdélyi folyóirat is beszámolt), hogy „[...] a tanácskormány nincs hadiállapotban az antanttal. A kormány a béke álláspontján áll, és az antant sem hozott ellenünk irányuló intézkedéseket. A tanácskormány nem áll a területi integritás alapján, a szerveződő Vörös Hadsereg a diktatúrát támogatja majd vérontás nélkül.”⁴⁰ Gottfried Barna *A Székely Hadosztály története* című könyvben arról számol be, hogy ezt a nyilatkozatot tekintették a székely hadosztálybeli tisztek a tanácskormánnyal történő szembehelyezkedés kezdetének.⁴¹

Ahogy a szemléltetett forrásokból egyértelműen kitűnik, Kun Béla külügyi népbiztos és a tanácskormány nem állt Magyarország területi integritása alapján, ami ellentétben volt

³⁶ Zeidler (szerk.) 2008. 72.

³⁷ Zeidler (szerk.) 2008. 73.

³⁸ Zeidler (szerk.) 2008. 76.

³⁹ Zeidler (szerk.) 2008. 82.

⁴⁰ A Nap 1919.

⁴¹ Gottfried–Nagy 2018. 126.

a Székely Hadosztály Erdély visszaszerzésére irányuló akaratával. A hadosztály elvetette a kommunista világnézetet és a világforradalom győzelméért való küzdelmet. Amennyiben a bolsevisták nem határolódtak volna el a területi integritástól és minden nemzeti szimbólumtól, nem vezettek volna be radikális terrort a lakosság ellen, elképzelhető lehetett volna, hogy a Székely Hadosztály teljesen beintegrálódik a Vörös Hadseregbe.

A tanácskormány megalakulását követően a pénzügyi támogatást és a hadfelszereléssel történő ellátást illetően nehéz helyzetben voltak a székelyek, hiszen a Székely Hadosztály létezése gazdaságilag a hadügyi népbiztosságtól függött, azonban a politikai világnézet tekintetében hatalmas ellentét volt közöttük, mivel a Székely Hadosztály nem a világforradalomért küzdött, hanem Magyarország területi integritásáért. Legfontosabb feladatának tekintette Erdély visszaszerzését a román intervencióktól.

A tanácskormány arra törekedett, hogy a Székely Hadosztály tartóztassa fel addig a románokat, amíg a bolsevista vezetés megerősíti a hatalmát, megszervezi a politikai megbízottak hálózatán keresztül a világnézeti szempontból hozzá hűségű Vörös Hadsereget, felfegyverzi a Vörös Őrséget, végül lefegyverzi a politikai szempontból ellenséges Székely Hadosztályt.⁴²

Amennyiben a Székely Hadosztály 1919. március 21-én a tanácskormány megalakulását követően a bolsevistákhoz csatlakozik, akkor a hadosztály Belényestől Máramarosszigetig nyúló védelmi vonala mögött megerősítik a világnézetileg a bolsevizmushoz hű, politikai megbízottakkal megtöltött Vörös Hadsereget. Ez a Vörös Hadsereg a románok felett aratott győzelem esetén is csupán a világforradalom győzelméért küzdött volna, nem pedig az ország területi integritásáért.⁴³

A rosszul felszerelt, hadianyagokból hiányt szenvedő Székely Hadosztály nem volt olyan erős, hogy a románokkal szemben alakított frontvonal megtartása mellett a proletárhatalom Vörös Hadserege ellen is kellő erővel léphessen fel és megbuktassa a tanácskormányt.⁴⁴

A székely katonák látták a bolsevikok hátszágbeli tevékenységét, így alapos okkal féltették szülőföldjüket, Erdélyt a vörösök pusztításától. A következő eset jól tükrözi a székelyek aggodalmát, amikor a Vörös Őrség megszervezése céljából Budapestről Szatmárra érkezett Molnár nevű kommunista, terrorapparátusával együtt. Molnár, a Vörös Őrség parancsnoka elfoglalta József királyi herceg palotáját. A székely katonák annak a reális félelmüknek adtak kifejezést, miszerint azért szerveznek oly nagy létszámú Vörös Őrséget a hadosztály mögött, hogy alkalomadtán ez a Vörös Őrség lefegyverezze a Székely Hadosztályt. A tényleges oka a nagy szervezőmunkának az volt, hogy amennyiben a Székely Hadosztály áttörné a frontvonalat és megfutamodásra kényszerítené a román hadsereget, akkor a Vörös Őrség rögtön követi az előnyomulást, és Erdélyben megszervezi a bolsevizmust. Ebben az elgondolásban az volt a megdöbbentő, hogy attól a Székely Hadosztálytól várták a katonai helyzet javulását, amelyben a tanácskormány ellenséget látott. Kratochvil azon a véleményen volt, hogy a hadosztály kitérte célját, Erdély felszabadítását addig nem tudja megvalósítani, amíg el nem zavarja a tanácskormányt, csak ezután kezdheti meg Erdély felszabadítását a román intervenciók hadsereg uralma alól.⁴⁵

⁴² Kratochvil 2017. 47.

⁴³ Kratochvil 2017. 8.

⁴⁴ Kratochvil 2017. 57.

⁴⁵ Kratochvil 2017. 50.

Állandó konfliktushelyzetet okoztak a vörösök politikai megbízottjainak agitációi, amelyek során a hazafias gondolkodású székelyeket próbálták megnyerni a bolsevizmusnak. A kommün propagandája szinte az első pillanattól kezdve célba veszi Kratochvilékat. A komiszárok valósággal megrohanják a csapatokat, igaz, egyik-másik, ahogyan a legények nevezik, „a székely körvasúton” – a Szamos fenekén – végzi, nem egy csak a tisztek jóindulatának, emberségének és kemény fellépésének köszönheti életét. Majdnem így jár maga Böhm Vilmos hadügyi népbiztos is, aki Cseke alezredes Kratochvil birtokába került visszaemlékezése szerint április első napjaiban szemlét tartott a székelyeknél, előbb Barátkán, majd Csucsán. „Hallgatván beszédét, a székely katonák azon tanakodtak: leülsük-e? Ők egy hadügyminisztert nem így képzeltek el maguknak. Kíséretében egyetlen tiszt sem volt, csupán 15–20 fiatal nagyváradi zsidó ifjú – újságírók, riporterek.”⁴⁶

⁴⁶ Domonkos 2010. 241–242.

Zoltán Szilvássy

Military and Civilian Remediation during the Soviet Period, the Procedure of the Political Investigation Department, in Particular – Part One

Pursuant to a decree issued by the People's Commissariat for the Interior on March 26, 1919, the Red Guard succeeded the old police, gendarmerie and border guard. However, during the establishment of the Red Guard, the old law enforcement bodies were not actually disbanded, and the new organization largely took over their staff, and supplemented it by recruiting, mainly workers.

It was much easier to organize detachments under communist leadership. The most notable of these is the Cserny detachment, which was formed from the Visegrád Street guard, seamen and sailors, with about 200 people ("Lenin boys"), and on the model of which smaller detachments were set up in the countryside.

The Cserny detachment was subordinated to the Political Department of the People's Security Committee, and its staff was further reduced during May and June. However, after the counter-revolutionary uprising of June 24, it was re-strengthened and assigned to the Second Red Guard district.

Ottó Korvin and Tibor Szamuely directed the fight against the counter-revolution. Ottó Korvin was the head of the Political Department of the People's Security Committee, and since the People's Commissar for the Interior was mostly at the front, he worked quite independently. Major counter-revolutionary organizations were prevented in the capital, which were then retaliated by unbridled terror.

Keywords: Political Investigation Department, military remediation, civilian remediation, Lenin boys, Soviet Republic

Források

- A Nap 1919. A Nap, 16. évf. (1919), 75. sz., 1919. április 1.
- Béres–Börcsök–Miskolczi–Válogatás a magyar katonai felderítés és hírszerzés történetéből (szemelvénygyűjtemény) 1918–2018. Szerk.: Béres János, Börcsök András, Miskolczi József, Oravecz Gábor, Szaszák János. Bp., 2018.
- Ezért harcoltunk? <https://atankonyvontul.wordpress.com> (Utolsó letöltés: 2019. március 17.)
- Fehér (szerk.) 1959. A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919 (Dokumentumgyűjtemény). Szerk.: Fehér András. Bp., 1959.
- Lékai 1921. Lékai János: Emlékezés Korvin Ottóra. Proletár, 2. évf. 1921. december 22.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Archívum 603. f.1.cs. 1919. A Hadügyi Népbiztosság átirata a megszállt területekről érkezett hírszerzésről.
- Zeidler (szerk.) 2008. Trianon (források). Szerk.: Zeidler Miklós. Bp., 2008.

Szakirodalom

- Árkus 1960. Árkus József: Lenin-fiúk. Bp., 1960.
- BM 1959. A Tanácsköztársaság szolgálatában. Kiadja a BM Tanulmányi és Módszertani, BM–ORFK Politikai (Nevelő) Osztály. Bp., 1959.
- Domonkos 2010. Domonkos László: Az elfelejtett parancsnok, Kratochvil Károly élete. Bp., 2010.
- Farkas 1996. Farkas József: A Székely Hadosztály Mátészalka környéki harcáról, szelíden... Mátészalka–Debrecen, 1996.
- Gábor 1969. Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp., 1969.
- Gottfried–Nagy 2018. Gottfried Barna, Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története. Csíkszereda, 2018.
- Hajdu 1959. Hajdu Tibor: Az 1919. június 24-i ellenforradalmi lázadás történetéhez. In: Párttörténeti Közlemények, 5. (1959) 2. sz. 240–272.
- Jagadics–Rajos–Simon–Szabó 2018. Jagadics Péter, Rajos Sándor, Simon László, Szabó Károly: A magyar katonai elhárítás története 1918–2018. Bp., 2018.

- Kiss (szerk.) 1970. Tetteikben tovább élnek. A forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő, elhunyt Hajdú-Bihar megyei harcosainak életrajz-kötete. Szerk.: Kiss István. Debrecen, 1970.
- Koréh 2000. Koréh Endre: „Erdélyért” – A Székely Hadosztály és Dandár története 1918–1919. I–II. kötet. Bp., 2000.
- Kővágó 1969. Kővágó László: Internacionalisták a Tanácsköztársaságért. Bp., 1969.
- Kratochvil 2017. Szent Kereszthegyi Kratochvil Károly: A Székely Hadosztály. Máriabesnyő, 2017.
- Limpár 2016. Limpár Péter: Az önálló magyar katonai hírszerzés vörös hajnala – információszerzés és feldolgozás a Tanácsköztársaság honvédő háborújában. Szegedi Információtörténeti Műhely konferencia, 2015. Konferenciakötet. Szerk.: Z. Karvalics László. Bp., 2016.
- Romsics 2018. Romsics Ignác: Erdély elvesztése 1918–1947. Bp., 2018.
- Rotter 1979. Rotter József: 1919 – A proletárhatalom védelmében. Bp., 1979.